

PROF. DR HAB. WITOLD HENSEL
— BADACZ, ORGANIZATOR, DYDAKTYK.
ZARYS DZIAŁALNOŚCI

Wielce Szanowny Panie Profesorze, Szanowni Państwo!

Stało się już tradycją, że wybrane tomy naszego pisma dedykowane są wybitnym archeologom polskim. Mieliśmy też zaszczyt towarzyszyć Panu Profesorowi w kilku kolejnych jubileuszach. Dziś obchodzimy szczególnie rocznicę — 90-lecie urodzin i 72-lecie pracy naukowej Pana Profesora (ryc. 1).

Profesor Witold Hensel — członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk, *doctor honoris causa* Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, członek wielu instytucji i organizacji naukowych, laureat licznych nagród polskich i zagranicznych jest niekwestionowaną wielką osobowością polskiej archeologii. O dorobku Pana Profesora wiele pisano i czynili to znani badacze — archeolodzy i historycy — na przykład profesorowie: Gerard Labuda (1987), Romuald Schild (1997; 2002), Stanisław Tabaczyński (1987; 2007). Działalności Pana Profesora poświęcane są też prace magisterskie¹. Jest to dorobek imponujący, obejmujący działalność badawczą, organizacyjną, redakcyjną i dydaktyczną. Wymienię tu najważniejsze fakty².

W pierwszej ze wspomnianych sfer działalności Szanownego Jubilata zwraca uwagę przede wszystkim ogromny dorobek pisarski. Pan Profesor jest autorem około 960 prac drukowanych, wśród których wiele wytyczało nowe kierunki badań. Między innymi należy do nich opublikowany w 1946 r. przez 29-letniego wówczas doktora Witolda Hensla, i przypominany do dziś, artykuł *Potrzeba przygotowania wielkiej rocznicy* (W. Hensel 1946). Przedstawiony tam zarys problematyki milenijnej, projekty i propozycje sposobu ich urzeczywistnienia stały się podstawą programu prowadzonych potem na szeroką skalę kompleksowych badań archeologicznych największych ośrodków Państwa Piastowskiego, realizowanego w specjalnie do tego celu stworzonych ramach organizacyjnych, którymi były: Komitet Badania Początków Państwa Polskiego (1948 r.), a następnie powołany przez Radę Państwa Komitet Przygotowawczy Obchodów Tysiąclecia

¹ Por. J. Kośnik 2007.

² Publikowany tu tekst jest nieco rozszerzoną wersją mojej wypowiedzi na seminarium konstancijskim. Wzbogacono go o większą liczbę danych dotyczących badawczego dorobku prof. Witolda Hensla.

Państwa Polskiego (od 1960 r. — Komitet Naukowy Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego). W organizacjach tych Pan Profesor odgrywał czołową rolę (G. Labuda 1987, s. 9). Prace te były najważniejszym elementem przygotowań do uczczenia tysiąclecia Państwa Polskiego, połączonych z obchodami tysiąclecia chrztu Polski.

One też zapoczątkowały następny kierunek badań Jubilata, które dotyczyły początków miast polskich, potem słowiańskich i ogólnoeuropejskich. Jak przypomina G. Labuda, Witold Hensel rozpoczął je dziełem *Archeologia o początkach miast słowiańskich* (W. Hensel 1963; zob. również tenże 1967a), które „utorowało [...] drogę do badań porównawczych na terenie północnej Italii (Wenecja), południowej Francji i Bułgarii (Styrmien)” (G. Labuda 1987, s. 8).

Kolejną dziedziną zainteresowań badawczych dzisiejszego Jubilata była kultura materialna dawnych Słowian. Ukoronowaniem studiów Witolda Hensla w tym zakresie były cztery wydania w języku polskim dzieła *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej* (W. Hensel 1952; 1956; 1965b; 1987) oraz jedno w języku niemieckim (W. Hensel 1965a). Według słów G. Labudy (1987, s. 8) „...dzieło to wypadnie uznać za najbardziej reprezentatywne i najbardziej trwałe”.

Wyróżniają się także syntezы poświęcone kulturze społeczeństw zamieszkujących ziemie polskie w przeszłości, które doczekały się kilku wydań — *Polska starożytna* (W. Hensel 1973; 1980; 1988) oraz *Polska przed tysiącem lat* (W. Hensel 1960; 1964; 1967b) — ta ostatnia ukazała się również w języku francuskim (W. Hensel 1966), a także praca *U źródeł Polski średniowiecznej*, w której Autor omawia „...w wielkim syntetycznym skrócie proces przeobrażeń gospodarczych, społecznych, politycznych i kulturowych dokonywających się na ziemiach polskich od około XIII wieku p.n.e. po XI, po części [...] nawet do połowy XIII stulecia...” (W. Hensel 1974a, s. 9; zob. również tenże 1974b). Wymienić także należy zbiór studiów nad wybranymi zagadnieniami dotyczącymi pradziejów Polski i wczesnośredniowiecznej kultury naszego kraju, dziejów Słowiańszczyzny i Europy oraz kwestii terminologicznych i z dziedziny teorii (W. Hensel 1971).

W opublikowanym w 1955 r. artykule „*Bariera dźwięku*” (W. Hensel 1955) sformułował Pan Profesor nowatorski, jak na owe czasy, projekt badań technologicznych zabytków archeologicznych, zwracając uwagę na pilną potrzebę podjęcia tych badań, gdyż „...proces uhistoryczniania [archeologii], możliwość tworzenia wielkich syntez historycznych na bazie źródeł archeologicznych [...] zależy od coraz szerszego wykorzystywania najnowszych osiągnięć nauk przyrodniczych i technicznych” oraz, że „w ten sposób zyskujemy pewniejszą podstawę źródłową do twórczego oświetlenia wielu problemów, tak dotyczących początków państwa polskiego, jak też okresów starszych” (W. Hensel 1955, s. 674, 676). Wówczas też nakreślił Pan Profesor program organizacji współpracy między archeologami i przedstawicielami nauk ścisłych, zalecając powoływanie do życia „...przy placówkach archeologicznych laboratoriów, w których pracowałiby bądź specjaliści innych dziedzin, bądź odpowiednio przeszkoleni archeologowie”, a także tworzenie w instytucjach zajmujących się problematyką z zakresu nauk ścisłych pracowni, w których „...w ramach planu badawczego wykonywano by prace usługowe dla archeologów, a także wykorzystywano źródłowy materiał archeologiczny do

Ryc. 1. Wręczenie prof. dr. hab. Witoldowi Henslowi przez zespół redakcyjny „Archeologii Polski” tomu 52. czasopisma, dedykowanego Jubilatowi.

Fot. Z. Hensel

Fig. 1. Prof. Dr. Witold Hensel receives from the editors of “Archeologia Polski” the 52nd volume of the periodical dedicated to Him.

Photo Z. Hensel

własnych prac badawczych” (W. Hensel 1955, s. 679). Pierwszy z tych postulatów został zrealizowany w kierowanym przez Jubilata Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, gdzie zorganizowano specjalne laboratoria, w których zostali zatrudnieni przyrodnicy, chemicy, fizycy i badacze innych specjalności. Wyniki ich prac weszły na stałe do warsztatu badawczego archeologów. Dziś nie wyobrażamy sobie, by studia archeologiczne nie były wspomagane przez różnego rodzaju ekspertyzy opracowywane przez specjalistów z zakresu dyscyplin przyrodniczych i fizykochemicznych.

W 1953 r. został powołany do życia Instytut Historii Kultury Materialnej (dalej: IHKM; od 1992 r. — Instytut Archeologii i Etnologii) PAN, w którym skupiają się 3 dyscypliny: archeologia (głównie Polski, ale też tzw. śródziemnomorska), etnografia i historia kultury materialnej średniowiecza i czasów nowożytnych. Profesor Witold Hensel był jego współorganizatorem, a od 1954 r. do 1989 r. — dyrektorem. Lata te uznawane są za „złoty okres” w rozwoju tej placówki.

Z inicjatywy Pana Profesora były przez Instytut prowadzone, często we współpracy z innymi instytucjami, wielkopłaszczyznowe badania wykopalisko-

we na wielu ważnych stanowiskach archeologicznych w kraju, a następnie za granicą: w Bułgarii, Macedonii, Włoszech, Francji i Algierii. Profesor zorganizował I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej, którego był przewodniczącym. Z Jego inspiracji powołano Międzynarodową Unię Archeologii Słowiańskiej, której periodycznie odbywające się w różnych krajach kongresy były wielkimi wydarzeniami naukowymi. Był też jej przewodniczącym. Integracji polskiego środowiska archeologicznego sprzyjały, organizowane corocznie, wspólnie przez wiele instytucji, w tym także IHKM, wielkie konferencje sprawozdawcze, na których przedstawiano wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w całej Polsce.

Odrębną dziedzinę stanowiła, i nadal stanowi, działalność wydawnicza Instytutu. Z inicjatywy Pana Profesora powołano wiele czasopism i serii wydawniczych, publikowano liczne monografie; olbrzymim przedsięwzięciem było przygotowanie w latach siedemdziesiątych i na początku lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia pięciu wielotomowych syntez, w których podsumowano stan ówczesnej wiedzy o dziejach społeczeństw zamieszkujących ziemię polskie i inne obszary w przeszłości, a także o przemianach kultury ludowej w Polsce (*Prahistoria...* 1975–1986; *Historia...* 1978–1979; *Kultura...* 1975–1978; *Kultura Europy...* 1973–1982³; *Etnografia...* 1976; 1981).

Wszystkie te przedsięwzięcia musiały być realizowane przez duże zespoły ludzkie. Pan Profesor potrafił skupić wokół siebie wielu zdolnych badaczy, a jeśli chodzi o młodych adeptów archeologii — znakomicie przygotować ich do pracy naukowej. Wśród działających w Polsce profesorów archeologii Prof. Witold Hensel wykształcił największe grono uczniów, którzy osiągnęli tytuły profesorskie. Wdrażaniu ich do pracy badawczej służyły prowadzone przez Pana Profesora seminaria doktorskie odznaczające się bardzo wysokim poziomem naukowym, oraz udział uczniów Profesora we wszystkich wymienianych wyżej pracach terenowych, organizacyjnych, redakcyjnych. Pan Profesor okazywał im również daleko idącą pomoc przy realizowaniu ich indywidualnych projektów badawczych. Pomagał też pracownikom innych instytucji, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji zawodowej. Wielu z nich zostało potem zatrudnionych w Instytucie. Dzięki tym wszystkim działaniom Pana Profesora wiele osób znalazło w IHKM sprzyjające warunki do pracy i stabilizację zawodową, a w Instytucie powstała największa w Polsce, skupiona w jednej placówce, wysoko kwalifikowana kadra pracowników naukowych specjalizujących się w różnych dziedzinach w zakresie problematyki archeologicznej.

Zamiast podsumowania tego, z konieczności pobieżnego, przeglądu dokonań Szanownego Jubilata, przytoczę cytaty z artykułu prof. R. Schilda poświęconego Panu Profesorowi. Prof. R. Schild pisze, iż okres kierowania Instytutem przez Profesora Witolda Hensla, to „całe 35 lat sukcesów, odnoszonych nieraz w trudnym środowisku politycznym i gospodarczym. To właśnie dzięki Niemu

³ W 1993 r. ukazał się jeszcze jeden zeszyt, ale dość luźno związany z tą serią: jest nienumerowany i został opublikowany poza dotychczasową Redakcją (nie ma Redaktora Naukowego), chociaż nosi tytuł serii — *Kultura Europy wczesnośredniowiecznej*; por. Ł. Okulicz-Kozaryn 1993.

Instytut Archeologii i Etnologii obecny jest w całej Polsce i wielu miejscach świata” (R. Schild 2002, s. 10).

Wsparciem i pomocą w tej ogromnej pracy Szanownego Jubilata była Małżonka, śp. dr Maria Henslowa. Pani Profesorowa, dzięki życzliwości, którą darzyła wszystkich, była powszechnie lubiana i pozostanie w serdecznej pamięci współpracowników i uczniów Pana Profesora.

Składając Panu Profesorowi wyrazy wielkiego szacunku od zespołu redakcyjnego „Archeologii Polski”, uprzejmie proszę o przyjęcie tomu 52. naszego pisma, dedykowanego Panu Profesorowi.

Słowa kluczowe: Polska, Prof. dr hab. Witold Hensel, członek rzeczywisty PAN, zarys działalności

Maria Dekówna

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Wykaz skrótów

„APolski” — „Archeologia Polski”, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź (od 1990 r. Warszawa).

Literatura

Etnografia...

- 1976 *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. I, M. Biernacka, B. Kopczyńska-Jaworska, A. Kutrzeba-Pojnarowa, W. Paprocka red., Biblioteka Etnografii Polskiej, M. Frankowska red., nr 32, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- 1981 *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. II, M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka red., Biblioteka Etnografii Polskiej, M. Frankowska red., nr 34, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.

Hensel W.

- 1946 *Potrzeba przygotowania wielkiej rocznicy (O niektórych zagadnieniach polskiej protohistorii)*, „Przegląd Wielkopolski”, R. II, nr 7–8, s. 193–206.
- 1952 *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej*, Polskie Towarzystwo Prehistoryczne, Zeszyty Prehistoryczne, nr 3, Poznań.
- 1955 „Bariera dźwięku”, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. III, nr 4, s. 673–686.
- 1956 *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej*, wyd. II, uzupełnione, Warszawa.
- 1960 *Polska przed tysiącem lat*, Wrocław–Warszawa.
- 1963 *Archeologia o początkach miast słowiańskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- 1964 *Polska przed tysiącem lat*, wyd. II, uzupełnione, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- 1965a *Die Slawen im frühen Mittelalter. Ihre Kultur*, Berlin.

- 1965b *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej*, wyd. III, uzupełnione, Warszawa.
- 1966 *La naissance de la Pologne*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- 1967a *Anfänge der Städte bei den Ost- und Westslawen*, Bautzen.
- 1967b *Polska przed tysiącem lat*, wyd. III, uzupełnione, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- 1971 *Archeologia i prahistoria. Studia i szkice*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- 1973 *Polska starożytna*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- 1974a *U źródeł Polski średniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- 1974b *Ur- und Frühgeschichte Polens*, Berlin.
- 1980 *Polska starożytna*, wyd. II, uzupełnione, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- 1987 *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej*, wyd. IV, uzupełnione, Warszawa.
- 1988 *Polska starożytna*, wyd. III, uzupełnione, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Historia...*
- 1978–1979 *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, t. I–VI, W. Hensel i J. Pazdur red., Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Kośnik J.
- 2007 *Lubelski etap działalności Witolda Hensla*, „APolski”, t. 52, z. 1–2, s. 219–225.
- Kultura...*
- 1975–1978 *Kultura materialna starożytnej Grecji. Zarys*, t. I–III, K. Majewski red., Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Kultura Europy...*
- 1973–1982 *Kultura Europy wczesnośredniowiecznej*, z. 1–5, 8, 10, 12, 13, W. Hensel red., Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk (–Łódź).
- Labuda G.
- 1987 *Witold Hensel. Szkic do portretu*, [w:] *Studia nad etnogenezą Słowian i kulturą Europy wczesnośredniowiecznej*, t. I, G. Labuda i S. Tabaczyński red., Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 5–9.
- Okulicz-Kozaryn Ł.
- 1993 *Finowie zachodni*, Warszawa.
- Prahistoria...*
- 1975–1986 *Prahistoria ziem polskich*, t. I–VI, W. Hensel red., Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk (–Łódź).
- Schild R.
- 1997 *Dopiero osiemdziesiąt lat*, „APolski”, t. 42, z. 1–2, s. VII–IX.
- 2002 *Prof. dr hab. Witold Hensel, członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk. W osiemdziesięciopięciolecie urodzin*, „APolski”, t. 47, z. 1–2, s. 9–10.
- Tabaczyński S.
- 1987 *W siedemdziesięciolecie urodzin Profesora dr. hab. Witolda Hensla. Refleksje ucznia*, „APolski”, t. 32, z. 1, s. 8–19.
- 2007 *Profesorowi Witoldowi Henslowi w dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin*, „APolski”, t. 52, z. 1–2, s. 7–12.

PROF. DR. WITOLD HENSEL — SCHOLAR, ORGANIZER, TEACHER.
OUTLINE OF ACTIVITIES

S u m m a r y

Professor Witold Hensel, member of the Polish Academy of Sciences (PAN), *doctor honoris causa* of the Adam Mickiewicz University in Poznań, member of many scientific institutions and organizations, laureate of several Polish and foreign awards, is unquestionably a distinguished representative of Polish archaeology. The Professor's achievements have been written about profusely by many worthy archaeologists and historians (e.g. G. Labuda 1987; R. Schild 1997; 2002; S. Tabaczyński 1987; 2007) and they are impressive indeed, covering scholarly, as well as organizational, editorial and educational activities. The following is a brief review of the most important facts.

Professor Hensel is foremost a scholar and the author of about 960 printed works, many of which were of pioneering importance for new directions of research. Among these is his *"The need to organize a great anniversary"* (W. Hensel 1946), which laid the foundations for a program of comprehensive archaeological excavations, carried out by institutions established for the purpose, in the biggest centers of the Piast state, the chief element of the millennium celebrations of Polish statehood.⁴ Then there is the article *"Barrier of sound"* (W. Hensel 1955), in which Professor Hensel emphasized the role of technological studies on archaeological objects in contributing important data on the everyday life of ancient communities and presented a project for organizing cooperation between archaeologists and natural scientists in this respect. This program was implemented by the Institute of the History of Material Culture PAN, of which Prof. Hensel was a longtime director. Among his other inspirational works which contributed to the development of studies on key issues of prehistory and Medieval history of societies inhabiting Polish lands, as well as other regions of Europe, one should mention his books and articles on the origins of Polish towns, then on Slavic and all European origins (W. Hensel 1963; 1967a), and his research on prehistoric and Early Medieval communities in Poland (W. Hensel 1960; 1964; 1966; 1967b; 1973; 1980; 1988) as well as the material culture of the Slavs (W. Hensel 1952; 1956; 1965a; 1965b; 1987).

In 1953, the Institute of the History of Material Culture PAN was established (from 1992 the Institute of Archaeology and Ethnology PAN). Professor Witold Hensel helped to organize it and headed it from 1954 until 1989. This period has come to be called the "Golden Age" of the Institute.

Professor Hensel also initiated, often in association with other institutions, broad-scale archaeological excavations, first in Poland and then abroad, in Bulgaria, Macedonia, Italy, France and Algeria. He organized and presided over the First International Congress of Slavic Archaeology in 1965. It was his initiative to establish the International Union of Slavic Archaeology, of which he was named President, which subsequently organized many important congresses in various countries.

A separate field of the Professor's activities was the Institute's publishing program. He initiated a number of periodicals and publishing series, and oversaw a rich output of scientific monographs. An enormous undertaking during his time in office as Institute Director was the preparation and publishing of five huge multi-volume syntheses, prepared in the 1970s and first half of the 1980s, summing up the state of research on the history and development of societies inhabiting Polish lands and other regions in the past, as well as the transformation of Polish folk tradition (*Prahistoria... [Prehistory...]* 1975–1986; *Historia... [History...]* 1978–1979; *Kultura... [Culture...]* 1975–1978; *Kultura Europy... [Culture of Europe...]* 1973–1982; *Etnografia... [Ethnography...]* 1976, 1981)⁵.

These projects had to be undertaken by large research groups. Professor Hensel had the commendable ability to bring together many talented scholars and to teach young students of archaeology how to excel. Of the professors active today in archaeology in Poland, the largest group

⁴ Cf. S. Tabaczyński 2007, p. 11.

⁵ Cf. S. Tabaczyński 2007, pp. 10–12 and above, note 3 in the Polish text.

comprises the Professor's students. It is thanks to his efforts that the Institute gathers the biggest staff of qualified specialists in various fields of archaeology in Poland today.

Allow me to finish with a quote from R. Schild's article from five years ago, in which Professor Hensel's term in office as Institute Director was described as "35 years of uninterrupted success, often in the face of state political and economic difficulties. It is thanks to him that the Institute of Archaeology and Ethnology is present today in all of Poland and many places around the world" (R. Schild 2002, p. 10).

On behalf of the editors and staff of "Archeologia Polski" I have the pleasure to present to Professor Witold Hensel, with our utmost respect and admiration, volume 52 of our periodical dedicated to Him (Fig. 1).

Keywords: Poland, Prof. Dr. Witold Hensel, Member of Polish Academy of Sciences, outline of activities

Maria Dekówna

Translated by Iwona Zych

Adres Autorki:

Prof. dr hab. Maria Dekówna
Zakład Archeologii Średniowiecza
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
al. Solidarności 105
00-140 Warszawa